

't Is rood en groot

Een van de opvallendste kenmerken van het dialect van 's-Hertogenbosch is de uitspraak van de oo. In woorden als *groot*, *rood* en *doos* klinkt die oo in het Bosch heel anders dan in het Nederlands. Reelick e.a. omschrijven deze karakteristieke klank als een lange donkere ontspannen variant, een opvallende afwijking van de standaardtaal.¹ Zij konden geen spellingsteken vinden 'dat deze afwijking haarscherp en ondubbelzinnig aangeeft', en schrijven daarom *groot** en *rood**. De asterisk geeft aan dat de oo in deze woorden die typisch Bossche uitspraak heeft. In deel II van het *Bosch Woordenboek* lijkt men daar weer van afgestapt te zijn. Ik vond er de * niet meer in terug.

Van den Berselaar noemt de Bossche oo lang, donker en ongespannen en vindt de klank vergelijkbaar met de o in *zône*. Hij spelt dan ook *rôôd* en *grôôt*.² Die spelling zal ik hier volgen, hoewel de klinker in het Franse leenwoord *zône* volgens mij anders klinkt dan de Bossche ôô. Lang, donker en niet gespannen dus; dat wil zeggen dat de klinker lang wordt aangehouden en niet helder is, zoals de è van *bêl* dat bijvoorbeeld wel is. Niet gespannen betekent dat de klinker tussen open klanken (als aa en èè) en gesloten klanken (als ie en uu) in zit. Je houdt je mond tijdens de uitspraak niet extra open of gesloten, maar je ontspant je mond.

De klinker zit in feite tussen de oo van oor en de ao van straot. Nu is

het niet zo dat alle woorden met een oo in het Nederlands in het Bosch met ôô worden uitgesproken. Dat sommige woorden wel met ôô worden uitgesproken en andere niet, heeft te maken met de historische ontwikkeling van klanken. In het Nederlands is de oo namelijk ontstaan uit verschillende klanken. Toen onze streken nog geen standaardtaal kenden en er nog geen Algemeen Nederlands was, sprak men de woorden die nu een oo hebben in het Nederlands, overal op verschillende manieren uit.

'Rooie, witte en gruune kôôle'. De groente-markt in de jaren '60. (Stadsarchief, *ansicht in Historisch-Topografische Atlas*)

Andere 'kole' bij de gasfabriek aan de Vughterweg (1932). (Stadsarchief, collectie Het Zuiden)

Waar we in het Nederlands vrijwel geen onderscheid meer maken tussen verschillende uitspraken van de oo, doen Brabantse dialecten dat vaak nog wel. In het Nederlands kun je het verschil tussen een kool om te eten en een kool voor in de kachel niet meer horen. Lang geleden was er wel verschil te horen, want de oo in *steenkool* heeft een andere klinker als voorouder dan de oo in *rode kool*. Dat verschil is in de spelling van het Nederlands lang gehandhaafd. Tot 1934 werden kolen die je kunt eten geschreven als *koolen* en kolen om te stoken als *kolen* (vergelijk ook *teekenen* met *rekenen*; ook de Nederlandse ee is ontstaan uit verschillende klanken). In de spelling worden oude klanken soms nog lange tijd gehandhaafd, terwijl ze eigenlijk niet meer te horen zijn. In het Nederlands bleef men zo ook lang

mensch, *visch* en *musch* schrijven, hoewel men al lang *mens*, *vis* en *mus* zei. De spelling laat zo vaak wel de herkomst van een klank zien. De sch in het Nederlands is ontstaan uit sk. De s in *mens* was ooit een sch, teruggaand op een sk. Aan het Nederlands verwante talen zoals het Fries en het Zweeds hebben nog altijd *fisk* voor 'vis'. En Vlaams-Brabantse dialecten ten westen van Brussel kennen nog altijd *musken* voor 'mussen'.

In het Nederlands kennen we nu nog maar een lange oo, maar in vele Brabantse dialecten zijn er zoals gezegd nog altijd verschillende uitspraken van die klinker. De dialecten hebben hun oude eigenschappen weten te bewaren. Kolen die je kunt eten heten in West-Brabant *kwoole* maar kolen voor in de kachel zijn gewoon *kole*. (De woo klinkt als een oo van oor met daarvoor een kleine w-achtige klank.) In Midden-Brabant, bijvoorbeeld in Tilburg, heeft de oo van *brood* een naglijder: na de oo hoort men nog een kleine e-klank: *broowed*. Ook aan de Maaskant en in Oss heeft

de oo zo'n naglijder, maar daar wordt de klinker bovendien heel gesloten uitgesproken als *oew*: *broowed*. In de Peel wordt de klinker van *brood* weer heel anders uitgesproken: brood klinkt er als *brouwed*. Tot slot is er, weer wat dichterbij in de buurt, het gegeven dat *roken* en *koken* in de dialecten van Rosmalen, Berlicum en aangrenzende dorpen niet op elkaar rijmen. Roken is *rooke* met de oo van oor, maar *koken* klinkt zowat hetzelfde als in het Nederlands. U ziet het, onze dialecten beschikken over een veel rijker klankenpalet dan onze standaardtaal. In dialecten kunnen we vaak nog sporen van de ontwikkeling van die Nederlandse standaardtaal traceren. Daarom is de waarde van die dialecten groot, heel *grôôt*.

Noten

- ¹ Lex Reelick, Cor Swanenberg, Erwin Verzandvoort en Michel Wouters, *Bosch' woordenboek* ('s-Hertogenbosch 1993), p. 11-12.
- ² Harry van den Berselaar, *Wè zeet uwes? Over de stadtaal van 's-Hertogenbosch. Met tien Bossche verhalen* ('s-Hertogenbosch 2003), p. 30.

